

Kocaeli **ilahiyat** Dergisi

ISSN: 2564-677X

Kocaeli Theology Journal

KİTÂBÜ'L-EDEB HADİSLERİNİN MUHTEVÂSİ BAĞLAMINDA FÜTÜVVET

Şemsettin KIRIŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, Hadis Ana bilim Dalı
Asst.Prof., Kastamonu University Programme In Basic Islamic Studies
e-mail: skiris@kastamonu.edu.tr Orcid ID: 0000-0002-1226-9811

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 14 Mayıs 2019/ 14 May 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 15 Mayıs 2019 / 15 May 2019

Yayın Tarihi / Published: 19 Temmuz 2019/ 19 July 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Cilt / Volume: 3 Sayı / Issue: 1 Sayfa / Pages: 75-100

Öz

İnsanları zorlamadan yönlendirme ve etkileme gücü ve yeteneğine “eğitici otorite” denir. Eğitici otoritenin ağırlıklı olarak ilgilendiği geleneksel eğitim yaklaşımını “fütüvvet” olarak adlandırıyoruz. Fütüvvet aklın ve kalbin birlikte eğitilmesidir. Fütüvvet, kökenini el- Kitab ve Sünnet’ten alan bir eğitim yaklaşımıdır. İnsanın ruhsal gelişimi için, onu şekillendiren müeyyideler bulunmalıdır.”Kitâbu’l-adab” hadisleri, kişinin kendisini olumlu bir duruma yönlendirmesi ile ilgilidir. Kişinin kendine ve Rabbine karşı edebi öğrenmesi ve uygulaması hariçten bir baskı ile gerçekleşebilecek bir hususiyet değildir. Gönülde yerleşmiş sağlam akide, bunu gerçekleştirecek iç otoriteyi taşımaktadır. Kişinin anne babasına hürmet göstermesi ve akrabalık bağlarını koparmaması hariçten bir güç kullanımı ile gerçekleşebilecek bir özellik değildir. “Kitâbu’l-edeb” hadisleri Hz. Peygamber’in eğitici otoritesini göz önünde bulundurarak, olumlu bir değişim önerir. Bu hadislerin özü insanları zorla değiştirmeye yönelik değildir. Edep, yazılı olmayan kurallara dayalı dini ve sosyal bir kontrol yöntemidir. Fütüvvet’te tüm insanî faaliyetlerinin eğitime hizmet eden bir yönü vardır.

Anahtar Sözcükler: Fütüvvet, Hadis, Dini Sosyalleşme, Değer Eğitimi, Eğitsel Otorite

The Importance Of Education Authority In The Content Of Hadiths In Kitabul-Edeb

Abstract

The power and ability to direct and influence people without forcing is called educational authority. We call the traditional education approach, where educational authority is predominantly concerned “futuwwat” Futuwwat is the training of mind and heart together. Futuwwat is an educational approach that derives its origin from al- Kitab and Sunnah. For the spiritual development of man, sanctions must be found to shape him. The hadiths of “Kitâbu’l-adab” are related to one’s directing himself to a positive state. It is not a matter of external pressure that one can learn and practice literary against himself and his Lord. The firm belief established in the heart bears the internal authority to realize this. It is not a matter of external pressure that by the fact that one respects the parents and does not break the kinship ties. “Kitab al-adab” hadiths taking into consideration the educational authority of the Prophet, he proposes a positive change. The essence of these hadiths is not intended to change people by force. “Adab” is a method of religious and social control based on unwritten rules. The Futuwwat culture is the result of social piety. In the Futuwwat all human activities have an aspect that serves education.

Keywords: al- Futuwwat, Hadith, Religious Socialization, Value Education, educational authority

GİRİŞ

Ana, baba, öğretmen, eğitici gibi yetişkinlerin eğitimle ilgili bir görev yüklenmeleri sonucunda aldıkları sorumluluk ve bu sorumluluğun getirdiği otoriteye “eğitici otorite” denilmektedir.¹ Burada otoriteyi, “zor kullanmadan insanları etkileyerek yönlendirebilme gücü ve becerisi” olarak anlayabiliriz. Bu anlamda otorite güven ve kabule dayanmakta, saygı ve itaati temele almaktadır.² Ortada bir suç bulunmadan insanları bir davranışı yapmaktan sakındırmaya “te’dip” denilmiştir. Ta’zir ise kabahat işleyenin cezalandırılmasıdır. Ta’zir, kamu otoritesi ile uygulanır ve ortada bir kabahatin işlenmiş olması gerekir. Ta’zir kavramının içinde bir kimseyi bir işe zorlama vardır.³ Te’dib kavramında güç kullanımından çok “da’vet etme” anlamı vardır. Mesela bir adam yemek yapar, etrafındaki herkesi davet eder. Buna “me’dübe/ مأدبة” denir. Bu hareketi ile bir nevi herkese “topluluk içinde nasil yemek yeneceğini” öğretmiş olur.⁴ “Bu Kur’an Allah’ın yeryüzündeki sofrasıdır/ إن هذا القرآن مأدبة الله” cümlesi ile başlayan hadis⁵ de bu anlamdadır.

İbn Hacer(ö. 852/1449) bu hadiste geçen me’dübeyi şöyle açıklar: “Burada kastedilen Allah’ın kullarını, zâtının edebi ile edeplendirmesidir”.⁶ Te’dibin tazirden daha genel olduğunu belirtmek gerekir.⁷ Te’dip, güç kullanımı anlamına gelmeyen ve sorumluluktan kaynaklanan bir otoriteyi gerektirir.

2000’li yıllardan sonra gelişen “eğitici otorite” kavramı esas itibariyle geleneğimizde bulunmaktadır. Eğitici otoritenin ağırlıklı olarak söz konusu

1 Firdevs Güneş, “Eğitsel Otorite Ve Geleceğe Yön Verme”, *Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 11/2 (2016): 541.

2 Güneş, “Eğitsel Otorite Ve Geleceğe Yön Verme”, 540.

3 Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirezzâk el-Bilgrâmi el-Hüseyî ez-Zebidî, *Tâcu'l- arûs min cevâhiri'l- kâmus* (Beyrut: Dâru'l-hidâye, t.y.), 13:24.

4 Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab* (Beyrut: Dâru sâdir, 1993), 1:206.

5 Dârimî, *Fedâilu'l- Kur'an*, 1(3350).

6 Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî - Muhammed Fuâd Abdalbâkî, *Fethu'l-bâri şerhu sahihi'l-Buhâri* (Beyrut: Dâru'l-marîfe, 1379), 13:255.

7 Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî, *İrşâdü's-sâri* (Mısır: Matbaatu'l-kubrâ el-emiriyye, 1911), 10:34.

olduğu geleneksel eğitim yaklaşımına fütüvvet diyoruz. Geleneksel fütüvvet kültüründe ustanın çırağı üzerindeki otoritesi, fiziksel bir otorite değil, eğitici otoritedir. Çırak ustadan sadece meslek ve sanat öğrenmemektedir. Mesleğin yanında ahlâk, âdâb, görgü ve insan olmanın gereği erdemleri öğrenmektedir. Ustanın çırağı ile olan ilişkisinin de güç kullanmaya, yaptırım uygulamaya dayalı bir ilişkisinin olduğu söylenemez. Bu ilişkinin muhtevasında şefkat ve merhametin bulunduğu eğitici bir otoritenin varlığı inkâr olunamaz. Gençlerin severek içten gelerek iştirâk ettiği, zor kullanmaksızın uygulanan, bir karakter ve meslek eğitimi olan fütüvveti anlamaya çalışalım.

Fütüvvet felsefesinde yeni kuşaklar için asıl hedef, marifet sahibi, hüner sahibi insan olmaktır. Kendine ana babasına ailesine, milletine ve devletine faydası dokunacak insan yetiştirmektir. Çırak ustadan sadece meslek öğrenmez, ilmihâlini de öğrenir. Hayatını şekillendirmede öncelikler sıralamasını öğrenir. Fütüvvet aynı zamanda bir “sosyal öğrenme” biçimidir. Örnek alınacak davranışlar önceki kuşaklar tarafından yazılı bir metne bağlı olmaksızın, mahalle gibi toplumun doğal hayatının şekillendiği bir ortamda sonraki kuşaklara aktarılır. “Sosyal öğrenme kuramına göre insan, başkalarının deneyimini gözlemleyerek kendi namına dersler çıkarabildiğini ve ötekinin davranışının yol açtığı sonuca göre bir tutum geliştirebildiğini keşfetmektedir”.⁸

19. yüzyıldan itibaren Avrupa’dan eğitimsel etkileşimimiz “entegrasyon” kavramıyla açıklanacak boyutta gerçekleşmiştir. Bu eğitimsel entegrasyon sürecinde belirleyici kültür Avrupa kültürü olmuştur.⁹ Hayati soru şudur: Bu eğitimsel entegrasyon sürecine devam edilecek mi? Kendi medeniyet değerlerimize dayanan bir eğitim felsefesi tercihi yapılacak mı? Eğitimin felsefesini oturtmadan sistemini oturtmaya girişmek sadece insan israfına neden olmaktadır. İnsana ve topluma, vatana, millete, sonraki kuşaklara getireceği fayda- zarar hesabı yapılmadan yola çıkılmış eğitim projeleri, milletimizin sahip olduğu nesillerin imarına değil, heba edilmesine kapı aralamaktadır.

8 Yusuf Batar, “Kur’an Kıssalarındaki Rol Modellerin Eğitsel Değeri”, *Uluslararası Kişilik ve Karakter İnşasında Dinin Yeri Sempozyumu, 10-12 Haziran 2016, Ordu 1* (2016): 187.

9 Hüseyin Şimşek, “Bir İmparatorluk Refleksi Olarak, 19. Yüzyılda Eğitsel Etkileşim ve Sonuçları”, *Abi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD) 14/3* (2013): 90.

Fütüvvet, Arapça “fetâ / فتى” kökünden türetilmiş bir masdardır. Fetâ, genç, yiğit, delikanlı demektir. İbn Manzur (ö. 711/1311)’a göre “fetâ” her şeyin genç ve tâze olanına denir.¹⁰ ez- Zebîdî(ö. 1205/1791)’ye göre fütüvvet, lügat bakımından şeref ve asalet ile cömertlik anlamına gelir. Tahkik ehlinin örfünde ise hem dünyevî, hem uhrevî işlerde mahlûkatı kendi nefesine tercih etmek demektir.¹¹

Fütüvvetin İslam öncesi dönemden gelen tarafı ile ilgili şu tespitler önemlidir:

“Eski Arap anlayışı, fetâ terimiyle ideal olarak zihninde yaşattığı “asil ve tam manasıyla insan”ı kasetmekte idi. Fetanın misafirperverliği ve eli açıklığı, kendisinin hiçbir şeyi kalmayınca kadar devam eder. Mücadelede de arkadaşları uğruna hayatını ortaya koyar. Fütüvvetin aslı, kulun daima başkalarının emri altında olmasıdır.¹² Muallim Cevdet, fütüvveti şöyle tanımlamıştır: İnsanlığın sıkıntı ve ızdıraplarını giderme ve onları yüksek insanlık seviyesine çıkarma yolunda harcanan çabaların tamamını, hayırseverlik, mürüvvet, cömertlik, yüksek insanlık ve meşhur tabiri ile “fütüvvet” olarak telakki ederiz.¹³

Fütüvvet kısaca güzel ahlaktır.¹⁴ Anadolu Selçuklu Hükümdarı I. İzzeddin Keykavus’un (1210-1219) fütüvvet elbisesini giymesi ve bunu devlet eliyle yaygınlaştırması ile “Ahi”liğe dönüşen Fütüvvet, Gedik (lonca) haline geldiği 1727 yılına kadar sanat, ekonomi ve sosyal yönüyle 500 yıl Anadolu toplum hayatına şekil vermiştir.¹⁵ Fütüvvet geleneğinin bir devamı niteliğindeki

10 İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, 15:146.

11 ez-Zebîdî, *Tâcu'l- arûs min cevâhiri'l- kâmûs*, 39:213.

12 İbrahim Arslanoğlu, *Fütüvvetnâmeler ve Yazarı Belli Olmayan Bir Fütüvvetnâme*, 2004, 1.

13 Cevdet Muallim, *İslam Fütüvveti ve Türk Ahiliği İbn Batuta'ya Zeyl*, trc. Cezâir Yazar (İstanbul: İşaret Yayınları, 2008), 30.

14 Abdülkerîm b. Hevâzin Kuşeyrî - thk. Abdulhalîm Mahmûd, Dr. Mahmûd b. eş- Şerîf, *Risâletü'l-kuşeyriyye* (Kâhire: Muessesetu dâri's-ş-a'b, 1989), 391.

15 İrfan Gündüz, “Fütüvvet, Melamet ve Ahilik ya da Tasavvufî Düşüncede Dünya Anlayışı”, *Eğitim ve Verimlilik Sempozyum Tebliğleri, Sivas Kemaleddin İbn-i Hümmam Vakfı Yayınları*, 1994, 43.

Ahi'lik, kurucusu Ahi Evran Şeyh Nasirüddin Mahmud b. Ahmed el-Hoyi'ye (567-660/1175- 1262) nispet edilerek bu adla meşhur olmuştur.¹⁶

Fütüvvet kaynağını kitap ve sünnetten alan bir eğitim yaklaşımıdır. Fütüvvet, kavram ve felsefe olarak Kuran'ı Kerim ve hadislerde yerini bulmuştur. Kur'an'da adı geçen peygamberlerden Hz. İbrahim, Hz. Musa ve Hz. Yusuf peygamberlere, Ashâb-ı kehf ile birlikte "fetâ" denmiştir.¹⁷ Bununla ilgili en dikkat çekici metin Hz. İbrahim'in bahsedildiği ayetlerdir. Bilindiği gibi Hz İbrahim putları kırmıştı. Baltayı en büyük puta vermişti. Ahali, manzarayı görünce "bu putları kim kırdı" diye sormaya başladı ve "ilahlarımıza kim bunu yaptıysa muhakkak o zalimlerdendir"¹⁸ dedi. Bu sorunun cevabı şu ifade ile geçmiştir:

قَالُوا سَمِعْنَا فَتَىٰ يَذُكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُ إِبْرَاهِيمُ

"O putları diline dolayan bir genç bir yiğit genç biliyoruz, ona İbrahim diyorlar."¹⁹ Âyet metninde "fetâ" kelimesi geçmektedir. Hz. İbrahim toplumdaki diğer gençlerden farklı bir gençtir. Yaptığı işin sonuçlarına katlanacağını gösteren bir tutum da sergilemiştir. Bu ayette sözü geçen "fetâ", nerede nasıl davranacağına dair kanaati olan, vazifesini zamanında yerine getiren cesur, azimli ve kararlı genç anlamına gelmektedir.

Fütüvvet tarih içerisinde etkileştiği kurumlar vardır. Osman Aydın'ya göre fütüvvet dört önemli etkileşimi yaşamıştır:

1. Cahiliye döneminde Fütüvvet
2. Resmi kurum olarak Abbasiler döneminde Fütüvvet
3. Tasavvuf ile etkileşen Fütüvvet
4. Esnaf grupları ve mesleki kuruluşlar ile etkileşen Fütüvvet.²⁰

16 Dilaver Selvi, "Fütüvvet ve Ahilik Teşkilatlarının Ahlâkî İlkelerinin Oluşmasında Tasavvufun Öncülüğü", *Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi (İHYA) = International Journal of Islamic Studies (IJIS)* 2/1 (2016): 26.

17 Cemal Anadol, *Türk İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler* (Sistem Ofset, 1991), 3-4.

18 el-Enbiyâ 21/59

19 el-Enbiyâ, 21/ 60.

20 Abdulgani Muhammed b. Alâeddin el- Huseynî er-Radavî - Haz. Osman Aydın, *Fütüvvetnâme-i tarikat* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 16.

Fütüvvetnâme, fütüvvetin âdâb ve erkânı hakkında bilgi veren eserlerin ortak adıdır.²¹ Bu eserlerde daha çok yaşananı değil, yaşanmış olanı/ yaşanması gerekeni tarif eder.²² es- Sülemî(ö. 412/ 1021)'nin bu konudaki eseri ilk fütüvvetnâme olarak kabul edilmiştir.²³ Son fütüvvetnâmenin hangi eser olduğu yönünde herhangi bir tespit bulunmamaktadır. Bu geleneğin son örneğini Esrar Dede (ö. 1211/1797)'nin fütüvvetnâmesi olarak kabul edersek yaklaşık sekiz asır boyunca yüzlerce fütüvvetnâme yazılmıştır. Fütüvvetnâmelerin içeriğindeki detaylar bize, fütüvvetin etkileşim içinde olduğu kavram ve kurumların üzerinde bir anlayış ve yaklaşım olduğu izlenimini vermektedir. Bu eserler, telif tarihi itibarıyla geçmişte yaşanan/ yaşanması gereken ve bazı unsurları itibarıyla günümüzde de yaşayan bir hayatı tarif etmektedirler.²⁴ Her dönemde uygulanması gereken âdâb ve erkân anlatılmıştır. Fütüvvetnâmelerin hedef kitlesi toplum içinde yaşayan insandır.²⁵ İnsanın manevî tekâmüle ermesi için ona şekil verecek müeyyidelerin bulunması gerekir. Bu müeyyidelerin dînî bir sâikle amele dönüştürülmesi gerekir. Fütüvvetnâme-i Şeyh Seyyid Hüseyin'de şu cümle geçer: “Ey aziz, edeb ilminde dahi vacib var ve müekked var, lazım var, müstehab var”.²⁶

Netice itibarıyla fütüvvet, “edep ilmi” fütüvvetnameler âdâb-ı muâşeret kitaplarıdır. Fütüvvetnâmelerin hedeflediği insan tipinin bazı mümeyyiz vasıflarını şöyle özetleyebiliriz:

1- Fütüvvet, samimi ve pratik bir fedâkârlıktır. Bu fedâkârlığın sözde kalmaması ve uygulamaya dökülmesi gerekir. Fütüvveti anlamada anahtar kavram olan edep, bir “uygulama dili”dir. Edep, bir İslam toplumunda amelî/pratik bir “anlaşma aracı”dır. Fütüvvet, ücret ve maaş karşılığı yapılan görevin ötesinde bir ziyâde ve fazlalığa tekabül eder.²⁷ Fütüvvet yapılması gerekenlerin

21 Ahmet Yaşar Ocak, “Fütüvvetnâme” TDV İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1996), 13:264.

22 Ali Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnâmeler* (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1998), 46.

23 Ocak, “Fütüvvetnâme” TDV İslam Ansiklopedisi, 13:265.

24 Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnâmeler*, 59.

25 Saffet Sancaklı, “Ahilik Ahlakının Oluşmasında Hadislerin Etkisi”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2010): 6-7.

26 Abdulkadir Gölpınarlı, *Şeyh Seyyid Gaybî oğlu Seyyid Hüseyin Fütüvvetnâmesi* (İstanbul, 1960), 95.

27 Muallim, *İslam Fütüvveti ve Türk Ahilîği İbn Batuta'ya Zeyl*, 31.

fazlasını yapmaktır. Bu yolun esası, görevinin üstünde ve görevinden daha fazla iyi işleri başarabilmektir. Bu da ancak içten gelen bir fedâkârlıkla olur. Fütüvvet ehli, inandığı ilkeler için fedâkârlık yapmaya hazır kimselerden oluşur.”²⁸ Fütüvvet, imana dayalı bir fedakârlıktır. Hz. Ali bu fedâkarlığı şöyle tarif eder: Fütüvvet erkânı dörttür. Gücü varken affetmek, öfkelenince yumuşak davranmak (hilim), düşmanlık halinde nasihat etmek, kendi ihtiyacı varken elindeki başkasına vermek.²⁹

Fütüvvetin hedefi kişiye “aktif dindarlık” kazandırmaktır. Fütüvvet dindarlığı hedefliyor ama nasıl hedefliyor? Bu sorunun cevabı önemlidir. Aktif dindarlığın iki önemli belirtisi vardır. Birincisi toplumda tezâhür edebilen bir yanının olmasıdır. Gizlenmiş, saklanmış ve bastırılmış dindarlık, aktif dindarlık olarak isimlendirilemez. İkincisi, bireye özgüven vermesidir. Fütüvvet sahibi genç, aldığı ve taşıdığı eğitimin heyecanı ve cesaretini içinde taşır. Sahip olduğu değerleri başkalarıyla da paylaşma isteği duyar, bu isteğini uygulama alanına koyar ve projeler üretir. Fütüvvet, nerede nasıl davranacağını kestirip keşfeden ve cesurca uygulayan genç insanı hedeflemektedir. Hayatta nerede nasıl davranacağını keşfetme önemli bir meziyettir ve bu meziyet eğitimle kazanılabilmektedir.

2- Nefsini faydalı işlerle meşgul etmeyi öğrenmek ve uygulamak da fütüvvetin hedefleri arasındadır. Nefsini faydalı işlerle meşgul etmeyi öğrenmek ve uygulamak, kazanılmasında zorlukları bulunan bir süreçtir. “من حسن إسلام المرأ تركه ما لا يعنيه / kendisini ilgilendirmeyen işleri terk etmesi kişinin müslümanlığının güzelliğindedir” hadisi³⁰, iyi Müslüman olmanın zaman kullanımı ile ilgili olduğunu göstermiştir.

3- Hayatı boyunca kendisinden, yaş, eğitim ve meslek yönüyle yüksek olan bir kişiyle usta- çırak ilişkisi içinde bulunmak da fütüvvetin karakteristik bir özelliğidir. Fütüvvet yolu, “sürekli öğrenme” biçimidir. Bu eğitim yaklaşımında herkes kendini çırak/ talebe hisseder, bu aynı zamanda öğrenme isteği ve açlığını

28 Ebu Abdirrahman Muhammed b. el- Huseyn es-Sülemî, *Tasavvufia Fütüvvet*, trc. Süleyman Ateş (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1977), 3.

29 Mehmet Saffet Sarıkaya, *Fütüvvetnâmelere Göre Dini İnanç Motifleri* (Ankara: Kültür Bakanlığı, 2002), 50.

30 Tirmizî, *Zühd*, 11(2318).

da anlatır. Kendisini yetiştirmesi için bir ustaya bağlanmak, teslim olmayı gerektirir. “Eti senin kemiği benim” anlayışı fütüvvet felsefesinden doğmuştur. Bu felsefe de Hz. Peygamber’in sünnetine dayanmaktadır. Sahîh-i Buhârî’de geçen bir bâbın tercümesi şöyledir: “Küçüklerin büyüklere ikrâm etmesi, söze ve soru sormaya büyüklerin başlaması bâbı”³¹. “İkrâm” kelimesi ile ilgili şu hususu belirtmek gerekir. Arapça’da ikrâm herhangi bir kimseye sadece yedirme, içirme ve barındırma hizmetinde bulunma anlamına gelmez. İkrâm, “kerâmet” masdarından türetilen bir gelmektedir. “Kerâmet” esas itibariyle saygı demektir. Nitekim “kendine saygı göstermeyen, saygı da görmez/ لا يُكْرَمُ نَفْسَهُ لا يُكْرَمُ ” denilmiştir.³² Ustanın kendisine saygı gösteren çırağına “berhudar ol” demesi bu yaklaşımdan doğmuştur. Küçüklerin büyüklere saygısına büyükler de duâ ile mukâbele etmiş olmaktadır. Fütüvvet felsefesinde bütün insanlar değerlidir. Saygılı olma yönüyle devlet başkanı ile hizmetçi arasında bir fark yoktur. İnsanlar arasında sınıf farkı yoktur, bu yolu benimseyen herkes yaşça kendinden büyüklere hizmet etmek zorundadır. Fütüvvette, anneye babaya ve büyüklere hizmet ve hürmet küçüklere şefkat esastır.

4- Fütüvvet yolunda “el kasibu Habibullah” yani “çalışıp üreten Allah’ın sevgili kuludur”³³ mefkûresi esastır. Çalışmak, üretmek, zamanını değerlendirmek başlı başına bir kıymet ifade eder.

5- Fütüvvette, eline diline beline sahip çıkmak esastır. Sahih-i Buhârî’nin Kitâbü’l- îman’ının üçüncü bâbı “Hz. Peygamber’in elinden ve dilinden güven içinde olunan kimse olarak tarif ettiği “Müslüman” kişiliğinin en mümeyyiz vasfını bildirir.³⁴ Bu vasıf, fütüvvetin ana omurgasını teşkil eden talim ve terbiye ikliminin belirleyicisi konumundadır. Fütüvvetle eğitilmiş bir nesilden “güven toplumu” teşekkül eder.

Yukarda sayılan hususiyetlerin büyük bir kısmı “müttefekun aleyh” olan bir hadiste Hz. Peygamber’in özellikleri olarak zikredilmiştir. Yürüttüğü

31 Buhârî, Edeb, 89. “باب إكرام الكبير ويبدأ الأكبر بالكلام والسؤال”

32 İbn Manzûr, *Lisânu’l-arab*, 12:510.

33 İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu’l-beyân* (Dâru ihyâi türâsî’l-arabbiy, t.y.), 10:25.

34 Buhârî, İmân, 3.

tebliğ faaliyeti esas itibariyle bir eğitim-öğretim faaliyetinden ibaret olan³⁵ Hz. Peygamber'in cahiliye dönemindeki hayatı da fütüvvet ilkeleriyle dolu bir örneklik taşımaktadır. İlk vahyin ağırlığı ile evine gelen Hz. Peygamber'i sâkinleştiren Hz. Hatice'nin sarf ettiği şu cümleler, Hz. Peygamber'in fütüvvetini belîğ biçimde anlatmaktadır:

كلا والله ما يخزيك الله أبدا إنك لتصل الرحم وتحمل الكل وتكسب المعدوم
وتقري الضيف وتعين على نوائب الحق

“Allah seni kesinlikle rezil etmeyecektir. Çünkü sen akrabalık ilişkilerini sürdürür, başkasının yüküne omuz verir, (alın teriyle) ortada bulunmayan şeyleri kazanır, misafiri ağırlar, başa gelen felaketlerde, musibete uğrayanlara hakıyla yardım edersin”³⁶ Beyhakî(ö. 458/ 1066)'nin rivâyetinde bunlara ilaveten “وتصدق الحديث/ doğru konuşursun” ibaresi geçmiştir.³⁷ Zeyneddin Irâkî (806/ 1404), akraba ile ilişkiyi sürdürmenin, onlara mâlî yardım ve hizmet vererek olabildiği gibi ziyaretleşme ve selamlaşma ile de olabileceğini belirtmiştir.³⁸ Makdisî (ö.665/ 1267), “başkasının yüküne omuz verirsın” şeklinde tercüme ettiğimiz “وتحمل الكل” ibaresi hayâtın sürdürülmesi için gerekli gıdâ ve benzeri ihtiyaçların temin edilmesinin yükü ve ağırlığı şeklinde anlamıştır.³⁹ Bu özellik yukarda sayılan birinci maddeye tekabül etmektedir. Fedâkârlığın bulunmadığı bir dindarlık, gösterişten başka bir anlam ifade etmez.

en- Nevevî (ö. 676/ 1277, “alın teriyle ortada bulunmayan şeyleri kazanırsın” şeklinde tercüme ettiğimiz, “تكسب المعدوم” ibaresini iki şekilde anlamıştır: Birincisi, “başkalarının kazanmaktan âciz kaldıkları çok şeyi kazanırsın” anlamıdır. İkinci anlam “teksibu” kelimesini “tüksibu” okuyan rivayetlere göredir. Bu durumda anlam, “yokluk içinde bulunan fakiri

35 Fuat Karabulut, “Cibril Hadisi Ve Eğitsel Değeri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/1 (2012): 439.

36 Buhârî, Bed'ül- vahy, 1; Müslim, İman, 252.

37 Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhakî, *es-Sunenu'l-kübrâ ve fi zeylihî el-Cevheru'n-nakıyy* (Haydarabad: Meclisu dâireti'l-meârif, 1926), 10: 7:9.

38 Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahmân b. el-Hüseyn b. Abdurrahmân el-İrâkî - Ebû Zür'a el-İrâkî, *Tarhu't- tesrib fi şerbi't- takrib* (Beyrut: Dâru ihyâi türâsi'l-arabbîy, t.y.), 4:192.

39 Ebü'l-Kâsım (Ebû Muhammed) Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâil b. İbrâhîm Ebû Şâme el-Makdisî - thk. Cemâl Azûn, *Şerhu'l- hadisi'l- Muktefâ fi meb'asi'n- nebiyyi'l- Mustafâ* (Şârikal Birleşik Arap Emirlikleri, 1999), 138.

kazandırırısın” şeklinde ifade edilebilir.⁴⁰ İbnu'l- Esîr (ö. 606/ 1210) de bu ibareyi “yanında bir şey bulunmayan ihtiyaç sahiplerine bir şeyler verir ve ulaştırırısın” şeklinde açıklamıştır.⁴¹ Bu özellik yukarda sayılan dördüncü maddeye tekabül etmektedir. “Sen, çalışıp üretirısın, hiç yoktan üretirısın, ihtiyaç sahibine de verirısın” anlamı bulunmaktadır.

“Misafiri ağırlarsın” diye tercüme ettiğimiz “وتقري الضيف” ibaresi yolculuğun gereği olarak bir beldeye konaklamak zorunda olan kişiyi bir akşam yatırıp yemek vermek anlamındadır. Bir beldeye gelmiş ve kalacak yeri olmayan kimsenin o gece iskânını sağlamak ve karnını doyurmak, orada yaşayan bütün Müslümanlar için borçtur.⁴² es- Sefîrî(956/ 1549), “وتعين على ونائب الحق” ibaresini “hak yolda karşılaşılan hadiselerde başkalarına yardım edersin” olarak şerh etmiş ve şunları söylemiştir: Hz. Hatice'nin sözünün anlamı “sende bulunan övgüye lâyık ahlak ve güzel özellikler nedeniyle Allah sana çirkin bir durumu isabet ettirmeyecektir”.⁴³

Hz. Peygamber'in fütüvvetini anlatan bu hadisten şu sonucu çıkarmak mümkündür: Hz. Peygamber cahiliye döneminde de “imtiyaz” peşinde koşan biri değil, “değerler” peşinde koşan biridir. Bu özelliğini peygamberliği döneminde de devam ettirmiştir.

I. Fütüvvet Edeb İlişkisi

Edeb sözlükte “davet” demektir. İnsanlara yapılan yemek davetine “me'dübe” denir. Tasarruflarında zarif olmak ve akıllı davranmak da edebin taşıdığı mânâlardandır.⁴⁴ Çoğulu “âdâb” olarak adlandırılır. Uyku âdâbı, selamlaşma âdâbı, oturma âdâbı, konuşma âdâbı şeklinde adlandırmalar vardır. Namaz, oruç, hac ve zekât âdâbı da kullanılır. Müslüman bir toplumda fertler topluma ilişkilerinde

40 Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri en-Nevevî, *el-Minhâc şerhu sabihi Müslim b. Haccâc* (Beyrut: Dâru İhyâi tûrâsî'l-arabiy, 1392), 2:201.

41 Ebü's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü'l-Esîr Mecdüddîn, *en-Nihâye fî ilmi'l-hadis* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1979), 5: 4:171.

42 Ebû Dâvûd, *Er'ime*, 5(3750).

43 Ömer b. Ahmed es-Sefîrî, *Mecâlisul-va'zıyye fî şerhi ehâdisi hayri'l-berıyye min sabihi'l-İmâmi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, 2004), 1:217.

44 İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, 1:206.

öz-dindarlıkları doğrultusunda belirli kurallara uyar. Bu kurallar her zaman yasa metinleri de olmayabilir. Edeb ya da çoğulu ile söylenirse âdâb, yazılı metinlere dayanmayan kurallardır. Bu kurallar, görgü, örf ve âdet yoluyla sonraki nesillere aktarılır. Edeb ile ilgili “davranışlarımızı yaptırım getirmeden ama dînî bir sâik ile düzenleyen kurallardır” şeklinde bir tarif yapılabilir. Bu tarifin iki hususiyeti bulunmaktadır. Birincisi “dînî bir sâik” meselesidir. Edebe uygun davranışlar, dini bir sâikle yapılır. Toplumun kınaması ya da devletin zor kullanmasına dayalı olarak yapılmaz. Kişiyi bu davranışı yapmaya “dînî bir sebep”, sevk eder. İkincisi edebe uygun davranışların yaptırımı kişinin kendi dindarlık duygusudur. Bizi böyle davranmaya zorlayan hâricî bir yaptırım bulunmamaktadır.

Edebe uygun davranışı yapan kimse bir dindarlık hissi duyar. Yapmadığı takdirde günah olmadığını, yaptığı takdirde sevap kazanacağına inanır. Çevresinden takdir de beklemez. Takdir kendisinin hissedeceği dînî mutluluktur. İbadetlerimizi yaptıktan sonra hissettiğimiz mutluluk da dini mutluluğa girer. Uygulamaya dönüşmüş edeb kişiye dini bir mutluluk ve manevi bir haz verir.

Hadis edebiyatında edeb ile ilgili hadislere geniş yer ayrılmıştır. Sahih-i Buhârî'nin kitâbu'l- edeb'inde 346 hadis bulunmaktadır. Müslim'in Kitâbu'l- birri ve's- sile ve'l- âdâb bölümünde 166 hadis bulunmaktadır. Sünen-i Tirmizî'nin ebvâbu'l- edeb bölümünde 123 hadis bulunmaktadır. Sünen-i İbn Mâce'nin Kitâbu'l- edeb bölümünde 170 hadis bulunmaktadır. Bu konuda en çok hadis bulunan Ebû Dâvud'un *Sünen*'idir. Edeb ile ilgili 501 hadis bulunmaktadır.

Fütüvvet değerlerinin de içinde kendini bulan “kitâbü'l- edeb” hadislerinin uygulamaya dökülmesi bir otoriteye bağlı mıdır? Esasen kitâbü'l- edeb hadisleri insanın “kendini olumlu hâl ve işlere yönlendirme” ile ilgilidir. İnsanları olumlu davranışlara yönlendirme, yanlış inanç, anlayış ve davranışların düzeltilmesi, somut olumlu değişimi gerçekleştirdiği için eğitsel değer taşır.⁴⁵ Bu hadislerin genç kuşakların şekillenme sürecindeki kişiliklerine kattığı şeyleri bazı örnekler ile mercek altına almak istiyoruz. Kütüb-i sitte özelinde seçmeler yaparak bunu yapabileceğimizi düşünüyoruz.

45 Nazım Bayrakdar, “Düşünmeye Teşvik Eden Kur'an Ayetlerinin Eğitsel Değeri”, *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6/3 (2017): 2003.

II. Kişinin Kendine, Âilesine ve Akrabasına Karşı Edebinde Otorite

Başlıkta “edep” kavramını Hz. Peygamber’in sünnetine uygun insan ilişkileri anlamında kullanmaktayız. Hadislerin getirdiği model davranışların uygulanması harici bir yaptırım veya güç kullanımına ihtiyaç duymakta mıdır? Yoksa bu davranış kalıplarının özünde “eğitici otorite” saklı mıdır?

İnanmanın edebi, inancına zarar verecek söz ve davranışlardan sakınmaktır. Bir rivâyete göre, Allah’ın dışında başka bir varlık ya da kutsal değer üzerine yemin etmek, mâlik olmadığı malı adamak, intiharı düşünmek, mümine lanet etmek gibi filler imana zarar verir. İman da bir iç otoritedir. Sâbit b. Dahhak (r.a.)’ın rivâyetine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: İslam’ın dışında bir millete gireyim ki diye yemin eden, o millete girmiş gibidir. Âdem oğluna mâlik olmadığı şeyleri adamak câiz değildir. Kendini öldüren kimse kıyamet günü öldürdüğü şey ile azap görür. Mü’mine la’net etmek, onu öldürmek gibidir. Mü’mini kâfirlikle itham eden onu öldürmüş gibidir”⁴⁶ Hadiste inanç ile ilgili edeb anlatılmaktadır. Edeb, itikadî konularda diline sahip olmayı da gerektirir. Kastallânî (ö. 923/1517) Lat, Uzza gibi pagan kültür sözcükleri ile yemin eden kimsenin imanını tamir etmesi ve tazelemesi gerektiğini söylemiştir.⁴⁷

İnancın, ilk meyveleri ve hayatın içindeki yansıma ve tezahürleri sarf edilen sözlerde görülür. İman ile yalan bir araya gelmemelidir. Kur’an’da yalan söz puta tapmakla yan yana zikredilmiştir.⁴⁸ Yalan sözden kaçınmamız, puta tapmaktan kaçınmak kadar önemlidir. Yalan söz kadar, yalan söz ile amel etmek de sakıncalı ve çirkin bir iştir. Sahîh-i Buhârî’deki bir bâb başlığı “yalan sözden sakının bâbı” şeklindedir.⁴⁹ Ağzımızı güzel sözlerle süslemeliyiz. Çirkin sözler Müslümana yakışmaz.⁵⁰ Yalan ile günah arasında kuvvetli bir alaka vardır. Çünkü günahın esası hakikatten uzaklaşıp yapay bir alana kendini sürüklemeye dayanmaktadır. Bu sebeple yalan söylemenin alışkanlık haline

46 Buhârî, Edeb, 44.

47 el-Kastallânî, *Irşâdüs-sâri*, 4:37.

48 el-Hacc, 22/30.

49 Buhârî, Edeb, 51.

50 Ebû Dâvûd, Edeb, 77.

getirilmesi fücür denilen büyük günahlara da kapı aralar.⁵¹ İbn Hacer (ö. 852/1449)'e göre "içinde kimseye bir zarar yoksa yalan mubahtır" denilemez.⁵²

Kendimize karşı da bir edebimiz bulunmaktadır. Kişinin kendini kendinden sorumlu hissetmesi bu edebın ilk kuralıdır. Müslüman, hayatına değer verir, tehlikeye atmaz. Yatağa abdestli yatmayı alışkanlık haline getirenin dünyada bütün işleri rast gider. Yatak odalarında karyolanın yüz kıbleye gelecek şekilde ayarlanması daha uygundur. Ayak kıbleye değil de yüz kıbleye gelecek şekilde olmalıdır. Cenazenin kabre konulduğu gibi yüzler kıbleye çevrilerek uyunmalıdır.⁵³

Kişinin ebeveyni ile olan ilişkilerinde gösterdiği özen, temel bir dindarlık belirtisidir. Kişinin anne babasıyla veya akrabasıyla ilişkilerini düzenleyen, nasıl davranması gerektiğini bildiren âdâb, erkân, yazılı olmayan görgü kuralları bulunmaktadır. Anne babaya karşı edeb ile ilgili hadisler bu davranışlara dini bir muhteva kazandırmıştır. Kişinin anne ve babasına iyiliği ibadetlerle birlikte zikredilmiştir. Anne ve babaya iyilik "üstün amel hangisidir" sorusuna verilecek cevapta ilk sıralarda yer almaktadır.⁵⁴

Anne hakkı baba hakkından üç kat daha fazladır.⁵⁵ Ana ve babaya hizmet etmek de cihad anlamı taşır.⁵⁶ Hiçbir evlat, ne yaparsa yapsın anne ve babasının hakkını ödeyemez.⁵⁷ Sadece kendi anne ve babamıza değil, başkasının anne ve babasına da saygı duymalıyız.⁵⁸ Anne ve babasına hizmet etmek, duâların kabulüne vesile olacak bir davranıştır.⁵⁹ Hz. Peygamber'in büyük günahları tasvir ettiği hadisler vardır. Allah Resulü günahların büyüklük sıralamasında Allah'a ortak koşmadan sonra, Ana babaya eziyet etmeyi ve yalan

51 Ebû Dâvûd, Edeb, 80.

52 İbn Hacer el-Askalânî - Muhammed Fuâd Abdalbâkî, *Fethu'l-bârî şerhu sabihî'l-Buhârî*, 10:508.

53 Ebû Dâvûd, Edeb, 97.

54 Buhârî, Edeb, 1; Müslim, İman, 139; Tirmizî, Birr, 2.

55 Buhârî, Edeb, 2; Müslim, Birr, 1; Ebû Dâvud, Edeb, 139; İbn Mâce, Vesâyâ, 4.

56 Buhârî, Edeb, 3; Müslim, Birr, 1; Nesâî, Cihâd, 5; Tirmizî, Cihâd, 2; Ebû Dâvud, Cihâd, 33.

57 Ebu Dâvud, Edeb, 119.

58 Buhârî, Edeb, 4.

59 Buhârî, Edeb, 5; Müslim, Duâ, 100.

şahitlik yapmayı sıralamıştır.⁶⁰ Gadr, vefânın zıddıdır.⁶¹ Üzerinde emeği olan kimselere vefa göstermek, peygamber sünneti ve iman alametidir. En büyük vefasızlık kişinin anne ve babasına vefasızlığıdır. Başkasını mağdur etmediği gibi, mağdur etmeyecek bir nesil de yetiştirmek ve bırakmak gerektiğini şu hadisten anlıyoruz:

عن ابن عمر رضي الله عنهما : عن النبي صلى الله عليه و سلم قال : الغادر يرفع له لواء يوم القيامة يقال هذه غدرة فلان بن فلان .

Abdullah İbn Ömer'in (r.a.) rivayet ettiği bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

*Dünyada başkasını mağdur eden, kıyamet günü ebeveyninin ismi ile çağrılacaktır.*⁶² İbn Hacer (ö. 852/1449), hadisin şerhinde şunu belirtir: "Kişinin babasının ismi ile çağırılması, onu tanımada ve başkasından tefrik etmede daha etkilidir. Hadiste işlerin zahirine göre hüküm vermenin cevazına işaret vardır. İşin hakikatine bakacak olursak babalar, evlatlarının günahını yüklenmezler ancak dünyada evlatlarının günahı onlara nisbet edilir".⁶³ Başkalarını mağdur etmeyecek çocuklar bırakmak da hayatın gâyelerinden biri olmalıdır. Kişi, anne ve babasının yüzünü sadece dünyada değil, ahirette de kara çıkarmamalıdır.

Akrabaya bağlılığı sürdürmek, İslam'ın şartları kadar önemli bir vazifedir.⁶⁴ Akrabayla ilgisini kesmek kişiyi cennetten mahrum kılacak kadar vebali büyük bir davranıştır.⁶⁵

Ebu Hüreyre(r.a.)'ın rivayetine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

عن أبي هريرة رضي الله عنه قال : سمعت رسول الله صلى الله عليه و سلم يقول : من سره أن يبسط له في رزقه وأن ينسأ له في أثره فليصل رحمه .

*Rızkının bollaşmasını ve uzun ömürlü olmak kimi sevindirecekse akrabasına olan ilgisini artırsın.*⁶⁶ Aynî (ö.855/1451), hadisin şerhinde şunu

60 Buhârî, Edeb, 6; Müslim, İmân, 38; Tirmizî, Bir ve sîle, 4.

61 İbn Manzûr, *Lisânu'l-arab*, 8:5.

62 Buhârî, Edeb, 23.

63 İbn Hacer el-Askalânî - Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *Fethu'l-bârî şerhu sabîhi'l-Buhârî*, 10:563.

64 Buhârî, Edeb, 10.

65 Buhârî, Edeb, 11; Müslim, Birr, 18; Tirmizî, Birr, 10; Ebû Dâvud, Zekât, 46.

66 Buhârî, Edeb, 12; Ahmed b. Hanbel, *Musned* (Beyrut: Muessesetu'r- risâle, 1999), 21:209.

belirtmiştir: Sen “ecel ve rızık, takdir edilmiştir artmaz ve eksilmez” dersin buna cevabım iki şekildedir. Birincisi Allah’a itaate götüren işlerde muvaffakiyet ömrü bereketlendirir. İkinci olarak da buradaki artış keyfiyet bakımındandır, kemiyet yönüyle değildir.⁶⁷ Ömrünün bereketlenmesini, insanlara fayda ile geçirilmiş ve içi doldurulmuş bir ömür sürmeyi kim istemez. Büyük hedefler hayali içindeki gençlerimize küçük ipucu veren bu hadisin eğitimsel bir değeri vardır. Çünkü günümüz gençliği teorik meseleleri halledeyim derken, yapabilecekleri pratik işleri ihmal etmektedir. Müslüman toplumların hâkim vasfı akrabalığı korumak olmalıdır. Yönetime geldiklerinde en birinci işleri akrabalığı koparmak olan kimseler Allah’ın lanetini hak etmiş kimselerdir.⁶⁸ el- Kurtubî (ö. 671/1273), bu ayeti tefsir ederken şu tesbitte bulunur: Zalim idarecileri başınıza getirirsiniz, onlarla birlikte fitneye kendinizi atarsınız. Onlarla birlikte, azgınlık, zulüm ve katil ile akrabalık dâhil insanları birbirine bağlayan tüm bağları onlarla birlikte siz de koparırsınız.⁶⁹ Allah’ın rahmetinin bir toplumu kuşatması, o toplumun akrabalık bağlarını sürdürmesi ile ilgilidir.⁷⁰ Akrabalık bağını sürekli taze tutmak ve akrabalığı kurutmamak gerekir.⁷¹

“*Kitâbı indiren Allah, sâlihlerin velâyetini üzerine almıştır.*”⁷²âyetini burada hatırlamak gerekir. et- Taberî (ö. 310/923), âyeti “zâtına itaat etmek suretiyle ameli düzgün olanın velisi Allah’tır” şeklinde yorumlamıştır.⁷³ el- Beğavî (ö. 516/1122) de bu âyeti şöyle tefsir etmiştir: Allah sâlih kullarını yardımı ile destekler ve onları düşmanlarının zarar vermesinden korur.⁷⁴ Akrabalık bağlarını canlı tutmada kendisine gelene karşılık veren, görevini yapmış değildir. Asıl görevini yapan kimse gelmeyene gidendir.⁷⁵ Akrabayla

67 Ebû Muhammed (Ebû’s-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *Umdetu’l-kârî şerhu sahîbi’l-Buhârî* (Beyrut: İdâratu’t-tubâati’l-muniriyye, 2006), 22:91.

68 Muhammed, 47/22-23.

69 Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmi’l-kur’ân* (Kâhire: Dâru’l-kütübî’l-Mısıriyye, 1964), 16:246.

70 Buhârî, Edeb, 13; Müslim, Birr, 16.

71 Buhârî, Edeb, 14; Müslim, İmân, 348.

72 el-A’raf, 7/196.

73 İbn Cerîr et-Taberî, *Câmiu’l-beyân fi te’vili’l-Kur’ân* (Beyrut: Muessesetu’r- risâle, 2000), 13:23.

74 Ebû Muhammed Muhyüssünne el-Hüseyn b. Mes’ûd b. Muhammed el-Ferrâ’ el-Begavî, *Meâlimu’- tenzil*, Dâru Tayyibe (Beyrut, 1997), 3:316.

75 Buhârî, Edeb, 15; Tirmizî, Birr, 10.

ilgilenmek, kişinin İslam'la şereflenmesine vesile olacak kadar büyük bir ameldir.⁷⁶

Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olan sahâbilerden Hakîm b. Hizâm (ö. 54/674), bir gün Hz. Peygamber'e şu soruyu sorar: Ey Allah'ın Rasülü ben câhiliye devrinde yaptığım işler vardı, akrabalığı korumak, köle azat etmek ve sadaka vermek suretiyle dindarlık gösterirdim. Bunlardan bir sevap var mıdır? Hz. Peygamber'in verdiği cevap değer yüklüdür: “أسلمت علي ما سلف من خير / yaptığın iyiliklerin üstüne sen Müslüman olmuşsun”.⁷⁷ İbn Hacer, bu sözü şöyle yorumlamıştır: “Sen insan fıtratına uygun, güzel işler yaptın, bu işlerin senin âdetin hâline geldi. Bu durum senin hayırda devam etmenin zeminini hazırladı ve yaptığın hayrın bereketi ile Müslüman oldun”.⁷⁸

Rahmeti yeryüzüne indirmiş olan Rabbimizin mahlukattaki bu mucizesini görmek gerekir.⁷⁹ Çocuklara şefkat göstermek, onları sevmek, sünnet olan bir davranıştır.⁸⁰ Küçük çocuklar kucakta sevebildiği gibi⁸¹, dize oturtularak da sevebilir.⁸²

Anne baba ve akrabaya karşı edeb ile ilgili hadisler sonraki kuşaklara değer taşımıştır. Hz. Peygamber neyi emreder sorusuna verilen şu cevap anlam yüklüdür: “*Namazı, doğruluğu, iffetli olmayı ve akrabadan kopmamayı*” emreder.⁸³ Bu dört özellik, İslam'ın temel hususiyetlerini de özetlemiştir. Anne- baba hakkının ve akraba hukukunun değerler eğitiminde öncelikli yer alması gerekir.

Sonuç olarak kişinin kendine ve Rabbine karşı edebi öğrenmesi ve uygulaması hariçten bir baskı ile gerçekleşebilecek bir hususiyet değildir. Gönülde yerleşmiş sağlam akide bunu gerçekleştirecek iç otoriteyi taşımaktadır. Kişinin anne babasına hürmet göstermesi ve akrabalık bağlarını koparmaması hariçten bir güç kullanımı ile gerçekleşebilecek bir özellik değildir. Bunu

76 Buhârî, Edeb, 16; Müslim, İman, 194.

77 Buhârî, Edeb, 16; Müslim, İman, 194.

78 İbn Hacer el-Askalânî - Muhammed Fuâd Abdalbâkî, *Fethu'l-bâri şerhu sabîhi'l-Buhârî*, 3:302.

79 Buhârî, Edeb, 19; Müslim, Tevbe, 17.

80 Buhârî, Edeb, 17.

81 Buhârî, Edeb, 21.

82 Buhârî, Edeb, 22.

83 Buhârî, Bed'ul- vahy, 1.

gerçekleştirecek değerler insanların gönlünde yeşermişse, başkası tarafından zorlanmaksızın uygulamada tereddüt söz konusu olmayacaktır.

III. Kişinin Cemiyete Karşı Edebinde Otorite

Müslümanlığın icapları içtimâî bir ortamda daha kolay uygulama imkânını bulabilir. Müslümanlığı ferdî olarak yaşamak yerine fertlerin birbirinin dindarlığını destekledikleri içtimâî bir ortam oluşturmak gerekir.

Birlikte yaşama edeplerinden bazıları şunlardır: Kişi sevdiği kimseye bu sevgisini bildirmeli, ifade etmelidir.⁸⁴ Mektup yazarken önce kendini tanıtmak, telefonla görüşme yaparken önce kendini tanıtmak güzel ve doğru bir iştir.⁸⁵ Musâfaha, günahların affına vesiledir.⁸⁶ İki Müslüman karşılaştığında kucaklaşabilir.⁸⁷ Saygın bir kişi için ayağa kalkmada mahzur yoktur.⁸⁸ Müslüman toplumda büyüklerin ve alimlerin eli öpülür.⁸⁹ Bir kimseye “Allah seni korusun” diye dua etmek câizdir.⁹⁰ Falanın size selamı var diyerek selamı taşımak ve getirilen selama mukabelede bulunmak câizdir.⁹¹ Su küçüğün söz büyüğündür.⁹² Şiir, tekerleme ve ezginin helal olanı vardır.⁹³ Eğlenmek kırıp dökmeden harama düşmeden olmalıdır. Yalana ve günaha kaçmadan şakalaşmakta mahzur yoktur.⁹⁴ Allah’ı anmaya, ilim ve Kur’an öğrenmeye engel olan eğlence caiz değildir.⁹⁵

Müslüman toplumda muhabbetin devamı, ziyaretleşmelere de bağlıdır. Ziyaretleşme edeplerinden bazıları şunlardır: Müslümanlar birbirilerine yemekli ziyaretler yapabilir. Yemeğe nafile namazı da eklemek uygun olur.

84 Ebu Dâvud, Edeb, 112.

85 Ebu Dâvud, Edeb, 117.

86 Ebu Dâvud, Edeb, 141.

87 Ebû Dâvûd, Edeb, 142; Ahmed b. Hanbel, V, 162, 168.

88 Ebû Dâvûd, Edeb, 143.

89 Ebû Dâvûd, Edeb, 147; Hatub Bağdâdî, el- Câmî li ahlâkı'r- râvî, s. 98.

90 Ebû Dâvûd, Edeb, 153. “... حَفِظْتُكَ اللَّهُ بِمَا حَفِظْتُ بِهِ نَبِيَّهِ.”

91 Ebû Dâvûd, Edeb, 154.

92 Buhârî, Edeb, 89.

93 Buhârî, Edeb, 90.

94 Ebû Dâvûd, Edeb, 84.

95 Buhârî, Edeb, 92.

Misafirin evde iki rekat nafilâ namaz kılması, ev sahibine manevi bir ikramdır.⁹⁶ Gelen misafirine karşı güzel elbise giymek sünnettir.⁹⁷ Ziyaretçinin de hakkı vardır. Bizi ziyaret edene en azından güler yüz göstererek hakkını ödemeliyiz.⁹⁸ Misafire ikram etmek İslam edep ve ahlakındandır.⁹⁹ Misafir ev sahibine nafilâ orucunu bozdurabilir.¹⁰⁰ Misafirin yanında öfkesine hâkim olmak gerekir. Misafir, ev sahibi oturmadan sofraya oturmayabilir.¹⁰¹ Ev sahibine “sen yemedikçe ben yemeyeceğim” diyebilir.¹⁰² Misafire selamlaşmadan sonra “merhaba” demek sünnettir.¹⁰³

Toplumda insanların huyları birbirine benzemez. Daha iyi bir Müslümanlık adına birbirine katlanmak gerekir. Birbirine katlanma edeplerinden bazıları şunlardır: Toplum içine karışan ve onlardan gelecek eziyetlere sabreden Müslüman, karışmayan ve sabretmeyen Müslümandan daha hayırlı¹⁰⁴ ve daha faziletlidir.¹⁰⁵ Dünyada en zor şeylerden biri insanla uğraşmaktır. İnsanlarla ilişkilerde sabır yolunu tutarsak Hz. Peygamber'e benzemiş oluruz.¹⁰⁶

Ashâb-ı kirâm, Hz. Peygamber'in çehresindeki değişimlerden mânâ çıkararak yeni davranışlarını ona göre belirliyordu.¹⁰⁷ Sözün en güzeli Allah'ın kitâbı, en güzel istikamet de Peygamber'in istikametidir.¹⁰⁸ Hz. Peygamber kendisine yöneltilen kötü söze ve uygunsuz davranışa aklîselim ile karşılık vermiştir. Yumuşaklık

96 Buhârî, Edeb, 65.

97 Buhârî, Edeb, 66; Müslimi Libâs, 10.

98 Buhârî, Edeb, 84.

99 Buhârî, Edeb, 85.

100 Buhârî, Edeb, 86.

101 Buhârî, Edeb, 87.

102 Buhârî, Edeb, 88.

103 Buhârî, Edeb, 98.

104 Tirmizî, Sıfetu'l- kıyâme, 55.

105 İbn Mâce, Fiten, 23.

106 Buhârî, Edeb, 71.

107 Buhârî, Edeb, 72.

108 Buhârî, Edeb, 70; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed Hâkim en-Nisâbüri - thk. Mustafâ Abdülkâdir Atâ, *el-Müstedrek ale's-sahihayn* (Beyrut: Dâru'l- kutubi'l- ilmiyye, 1990), 3:315.

gerektiren yerde yumuşamayacağını bilmek gerekir.¹⁰⁹ Hz. Peygamber, aleyhinde söylenen söz kendisine getirildiğinde sözü getirene de arkasından konuşana da kızmaz, sabretmeyi tercih ederdi.¹¹⁰ İslam'da rekâbet değil, hayırda yarış vardır. Rekabet hasetleşmeyi, hasetleşme de birbirine sırt çevirmeyi doğurur.¹¹¹ İyi ve güzel amelleri yiyip bitiren hased, Müslümana yakışmaz.¹¹²

Topluluğa hitab ederken isim vermeden eksikleri ve yanlışları söylemek toplumu içtimâî bir islâha götürür.¹¹³ İnsanların, kusurları ve günahlarına odaklanmak yanlış sonuçlara götürür. Bir Müslümanın ayıbını örten, diri diri gömülen kız çocuğunu hayata döndüren gibidir.¹¹⁴ Müslüman Müslümanın kardeşidir, onu tehlikeye atmaz.¹¹⁵ Karşılıklı küfürleşmelerde ilk başlatanın günahı daha büyüktür.¹¹⁶ Mü'minin mümeyyiz vasfı, mütevâzı olmaktır.¹¹⁷ El ile ve söz ile intikam almak tavsiye edilmemiş bir harekettir.¹¹⁸

İnsanlara¹¹⁹ ve hayvanlara¹²⁰ güzel davranmak Hz. Peygamber'in öğrettiği edebî muktezasındandır. Hilm, insanlarla ilişkilerinde öfke ve duygularını, harcamalarında parasını kontrol ederek davranmak anlamındadır. Kontrolsüz davranmak anlamında sefeh kelimesinin zıddıdır.¹²¹ Hilm sâhibi olmak edebdendir. Hz. Peygamber'in yanında yetiştirdiği Hz. Enes'e "şunu niçin şöyle yaptın ya da niçin şöyle yapmadın" dememesi hilm sahibi oluşunu gösterir.¹²² Düzgün gidiş ve mutedil bir hayat peygamberliğin 25 cüz'ünden biridir.¹²³

109 Buhârî, Edeb, 35; Müslim, Selâm, 10.

110 Buhârî, Edeb, 53.

111 Buhârî, Edeb, 57.

112 Ebû Davud, Edeb, 52.

113 Ebu Davud, Edeb, 5.

114 Ebu Davud, Edeb, 45.

115 Ebû Davud, Edeb, 46.

116 Ebû Davud, Edeb, 47.

117 Ebû Davud, Edeb, 48.

118 Ebû Davud, Edeb, 49.

119 Tirmizî, Birr, 55.

120 Müslim, İmâra, 27; Ebû Dâvud, Cihâd, 17; Tirmizî, Edeb, 75.

121 Muhammed b. Ebû Bekir er-Râzî, *Muhtârû's-sihâb* (Beyrut: Mektebetü Lübnân, 1995), 326.

122 Ebu Dâvud, Edeb, 1.

123 Ebu Dâvud, Edeb, 2.

Müslümanların meşru dairede işlerini görmek, yardımcı olmak nebevi bir sünnettir.¹²⁴ İyi işlere aracılık etmek, kötü işlere aracılık etmekten kaçınmak gerekir.¹²⁵ Ailesinin ve çocuklarının hizmetinde bulunmak güzel ahlak alametidir.¹²⁶ Yetimin işini gören ve yetiştiren Hz. Peygamber'in en yakınında yer alacaktır.¹²⁷ Yoksullukla mücadele eden, dul kadınların nafakasını temin etmeye çalışan kimse cihad eden kimse gibidir.¹²⁸ Yoksullukla mücadele eden, dul kadınların nafakasını temin etmeye çalışan kimse geceleri ibadet eden, gündüzü oruçla geçiren kimse gibidir.¹²⁹ Hayvanlara ve bitkilere su ve gıda vermek Müslümanlığın ana karakteri olan bir eylemdir.¹³⁰

Ergenlik yaşına girmemiş çocuklara “yavrucuğum, evlâdım” denebilir. Hz. Peygamber Enes b. Mâlik(r.a.)'a çocukluğunda “yâ büneyye/yavrucuğum” şeklinde hitapta bulunmuştur.¹³¹ Erkeklerin sokakta yürürken/ internette gezerken namahrem yabancı kadınlara bakmaktan gözlerini sakındırmaları gerekir. Cerir b. Abdullah şöyle demiştir: Hz. Peygamber'e namahrem yabancı kadına ani bakış hakkında sordum, “gözünü çevir” buyurdu.¹³² Yol kenarlarında oturmanın âdâbı vardır. Ya hiç oturmamalı¹³³, ya da şu şartları yerine getirerek oturmalıdır:

1. Gözü yummak, selamı almak, güzel söz konuşmak.¹³⁴
2. Gözü yummak, yolda eziyet verici şeyleri def etmek, selamı almak, iyiliği emredip kötülükten sakındırmak.¹³⁵

124 Buhârî, Edeb, 36.

125 Buhârî, Edeb, 37.

126 Buhârî, Edeb, 40.

127 Buhârî, Edeb, 24; Ebu Dâvud, Edeb, 121.

128 Buhârî, Edeb, 25.

129 Buhârî, Edeb, 26.

130 Buhârî, Edeb, 27.

131 Müslim, Âdâb, 31.

132 Müslim, Âdâb, 45; Ebû Dâvûd, Nikah, 27; Tirmizî, Edeb, 28.

133 Ebû Dâvûd, Edeb, 12.

134 Müslim, Selâm, 2.

135 Müslim, Selâm, 3.

Umuma açık olmayan özel bir odada nikâhsız bir kadınla baş başa kalmak, nikâhsız bir kadının özel odasına girmek haramdır.¹³⁶ Kocası evde bulunmayan hanımın evine bir erkek tek başına giremez.¹³⁷ Erkekler, göbek ve diz kapak arasını başka erkeklere de göstermemelidir. Kadınlar mahrem yerlerini kadınlara da göstermemelidir.¹³⁸ Kadınların yabancı namahrem erkeklere görünmemek için bir gayret içinde bulunmaları nebevî bir edebden kaynaklanır.¹³⁹

Evlerinin iç mekanları ve evin avlularının temiz ve tertipli olması Müslüman edebinin muktezasındandır.¹⁴⁰ Evlere izinle girilir, izinle çıkılır.¹⁴¹ İzin isteme üç kere yapılır, buna rağmen izin verilmezse oradan ayrılmak gerekir.¹⁴² Sahibinin perde kaldırma ve benzeri alametler, başkasının evine girmek için izin verme alameti sayılabilir.¹⁴³

İnsanların bir arada yaşamasından kaynaklanan örf, âdet ve göreneklerin kanun kuvvetine dayanmayan bir yaptırım yanının olduğu inkâr olunamaz. İslam'ın içtimâî yanı ağır basan bir din ve hayat tarzı olması asr-ı saadetteki örnek uygulamadan anlaşılmaktadır. Topluma karşı edep ile ilgili örnekleme yoluyla kullandığımız hadislerde “güç kullanarak insanların değiştirilmesi” gibi bir durum söz konusu değildir. Edeb hadisleri Hz. Peygamber'in eğitici otoritesini dikkate alarak olumlu yönde bir değişimi önermektedir. Bu hadislerin özünde zor kullanarak insanları değiştirme amacı bulunmamaktadır.

SONUÇ

İnsanın topluma bir anlam yüklemesi kendisine bir anlam yüklemesi ile ilgilidir. İnsanın kendine yükleyeceği en büyük anlam, sorumluluktur. Sorumluluğun toplum içinde hissedilmesi, insan ilişkilerine dînî, ahlâkî ve vicdânî bir boyut getirmektedir. Kitâbu'l- edeb hadisleri hem toplumsal dini hayatı hem de ferdî dînî hayatı düzenlemiştir. Hadis edebiyatının Kitâbü'l-

136 Müslim, Selâm, 19.

137 Müslim, Selâm, 22; Tirmizî, Edeb, 30.

138 Tirmizî, Edeb, 22; İbn Mâce, Nikâh, 27.

139 Tirmizî, Edeb, 29; Ebû Dâvûd, Libas, 27.

140 Tirmizî, Edeb, 41.

141 Ebû Dâvûd, Edeb, 126.

142 Ebû Dâvûd, Edeb, 127.

143 Müslim, Selâm, 16.

edeb bölümlerinin hedefi, sorunlu değil sorumlu insanı inşa etmek, sosyal ve ahlaki ölçüler getirmektedir.

Fütüvvet bir eğitim yaklaşımıdır. Bütün eğitim yaklaşımları bir eğitim felsefesine de dayanır. Eğitimin yeni sistem denemelerine mi yoksa doğru yaklaşım, doğru anlayış ve tarihimize medeniyetimize uygun maşerî vicdanın kabul edebileceği bir eğitim felsefesine mi ihtiyacı var? Aklın ve kalbin birlikte eğitilmesini esas alan bir felsefeye ihtiyaç bulunmaktadır. Aklın eğitilmesi “ta’lim”, kalbin eğitilmesi de “tezkiye”dir. Eğitimimizin öncelikle entegrasyon sürecinden kurtulması ve kendi medeniyetimizden kaynaklanan bir felsefeye ve eğitim yaklaşımına kavuşturulması gerekmektedir.

Müslümanları tutkal gibi birbirine bağlamak ve “dini sosyal bir yapı” oluşturmak da bu hadislerin hedefidir. Bu hedefler gerçekleştiğinde haklar temelinde çatışma kültürü değil sorumluluk temelli bütünleşme, kenetlenme ve kopmama kültürü gelmiş olmaktadır ki bu kültürün tarihimizdeki adı fütüvvetir. Değerler eğitiminde “kitâbu’l-edebe” hadislerinden yararlanılması verilen eğitimin niteliğini yükseltecektir.

Bireysel dindarlaşmanın içselleştirilmiş bir dini yaşantının gereği olduğu vurgulanmakla beraber, sosyal dindarlaşmanın yerine ikame edilmemesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Çünkü sosyal dindarlaşma ya da mahalle tarzı dindarlaşma, Müslüman dindarlaşma biçiminin temel bir hususiyetidir. Fütüvvet kültürü sosyal dindarlaşmanın bir neticesidir. Değerler eğitimini bir amacı da sosyal dindarlaşma olmalıdır.

Fütüvvette tüm insani etkinliklerin eğitime hizmet eden bir yanı vardır. Günümüzde bir eğitim ekonomisinden söz etmek gerekir. Sahip olduğumuz nesiller, ekonomik döngüde salt tüketici ve işsizlik rakamlarını sonraki yıllara erteleyici unsur olarak rol almaktadır. Eğitim ekonominin bir cüz’ü durumundadır. Oysa fütüvvet geleneğimizde ekonomi, eğitimin bir cüz’üdür. Çalıştığı sektörde yanlış yapanın pabucunu dama atan yapı, iktisâdı maârifin içine katıp yoğuran bir anlayışın ürünüdür.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel. *Musned*. 50 Cilt. Beyrut: Muessesetu'r- risâle, 1999.
- Anadol, Cemal. *Türk İslam Medeniyetinde Abilîk Kültürü ve Fütüvvetnameler*. Sistem Ofset, 1991.
- Arslanoğlu, İbrahim. *Fütüvvetnâmeler ve Yazarı Belli Olmayan Bir Fütüvvetnâme*. 2004.
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-. *Umdetu'l-kârî şerhu sabîhi'l-Buhârî*. 25 Cilt. Beyrut: İdâratu't-tubâati'l-muniriyye, 2006.
- Batar, Yusuf. "Kur'an Kıssalarındaki Rol Modellerin Eğitsel Değeri". *Uluslararası Kişilik ve Karakter İnşasında Dinin Yeri Sempozyumu, 10-12 Haziran 2016, Ordu 1* (2016): 183-203.
- Bayrakdar, Nazım. "Düşünmeye Teşvik Eden Kur'an Ayetlerinin Eğitsel Değeri". *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi 6/3* (2017): 1998-2018.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-. *Meâlimu't- tenzil*. Dâru Tayyibe., 8 Cilt. Beyrut, 1997.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-. *es-Sunenu'l-kübrâ ve fî zeylihi el-Cevheru'n-nakiyy*. Haydarabad: Meclisu dâireti'l-meârif, 1926.
- Bursevî, İsmail Hakki. *Rûhu'l-be'yân*. 10 Cilt. Dâru ihyâi türâsi'l-arabbiy, t.y.
- Ebû Şâme el-Makdisî, Ebû'l-Kâsım (Ebû Muhammed) Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâil b. İbrâhîm - thk. Cemâl Azûn. *Şerhu'l- hadîsi'l- Muktefâ fî me'bâsi'n- nebiyyi'l- Mustafâ*. Şârîka/Birleşik Arap Emirlikleri, 1999.
- Gölpınarlı, Abdulkadir. *Şeyh Seyyid Gaybî oğlu Seyyid Hüseyin Fütüvvetnâmesi*. İstanbul, 1960.
- Gündüz, İrfan. "Fütüvvet, Melamet ve Ahilik ya da Tasavvufi Düşüncede Dünya Anlayışı". *Eğitim ve Verimlilik Sempozyum Tebliğleri, Sivas Kemâleddîn İbn-i Hümmam Vakfı Yayınları*. 1994.
- Güneş, Firdevs. "Eğitsel Otorite Ve Geleceğe Yön Verme". *Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 11/2* (2016): 535-548.
- Hâkim en-Nisâbüri, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed - thk. Mustafâ Abdülkâdir Atâ. *el-Müstedrek ale's-sabihayn*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l- kutubi'l- ilmiyye, 1990.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed - Muhammed Fuâd Abdülbâki. *Fethu'l-bârî şerhu sabîhi'l-Buhârî*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-mar'ife, 1379.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânu'l-arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru sâdir, 1993.
- İbnü'l-Esir Mecduddîn, Ebû's-Seâdât Mecduddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *en-Nihâye fî ilmi'l-hadis*. Beyrut: el-Mektebetu'l-ilmiyye, 1979.
- İrâkî, Ebû'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdîrrahmân el- - Ebû Zûr'a el-İrâkî. *Tarhu't- tesrîb fî şerhi't- takrîb*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru ihyâi türâsi'l-arabbiy, t.y.
- Karabulut, Fuat. "Cibril Hadisi Ve Eğitsel Değeri". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 16/1* (2012): 427-451.
- Kastallânî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-. *İrşâdü's-sârî*. 10 Cilt. Mısır: Matbaatu'l-kubrâ el-emiriyye, 1911.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-. *el-Câmi' li abkâmi'l-kur'an*. 20 Cilt. Kâhire: Dâru'l-kütubi'l-Misriyye, 1964.
- Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin - thk. Abdülhalîm Mahmûd, Dr. Mahmûd b. eş- Şerîf. *Risâletü'l-kuşeyriyye*. Kâhire: Muessesetu dâri's-ş-a'b, 1989.
- Muallim, Cevdet. *İslam Fütüvveti ve Türk Ahilîği İbn Batuta'ya Zeyl*. Trc. Cezâir Yazar. İstanbul: İşaret Yayınları, 2008.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri en-. *el-Minhâc şerhu sabîhi Müslim b. Haccâc*. 18 Cilt. Beyrut: Dâru ihyâi türâsi'l-arabbiy, 1392.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *"Fütüvvetnâme" TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1996.

Radavî, Abdulgani Muhammed b. Alâeddin el- Huseynî er- - Haz. Osman Aydın. *Fütüvvetnâme-i tarikat*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.

Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir er-. *Muhtârû's-sıhâb*. Beyrut: Mektebetü Lübnân, 1995.

Sancaklı, Saffet. "Ahilik Ahlakının Oluşmasında Hadislerin Etkisi". *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2010): 1-28.

Sarıkaya, Mehmet Saffet. *Fütüvvetnâmelere Göre Dini İnanç Motifleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 2002.

Sefîrî, Ömer b. Ahmed es-. *Mecâlisü'l- vâzıyye fî şerhi ehâdisi hayri'l- beriyye min sabîbi'l- İmâmi'l- Buhârî*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l- kutubi'l- ilmiyye, 2004.

Selvi, Dilaver. "Fütüvvet ve Ahilik Teşkilatlarının Ahlâki İlkelerinin Oluşmasında Tasavvufun Öncülüğü". *Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi (İHYA) = International Journal of Islamic Studies (IJIS)* 2/1 (2016): 1-37.

Sülemî, Ebu Abdirrahman Muhammed b. el- Huseyn es-. *Tasavvufta Fütüvvet*. Trc. Süleyman Ateş. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1977.

Şimşek, Hüseyin. "Bir İmparatorluk Refleksi Olarak, 19. Yüzyılda Eğitsel Etkileşim ve Sonuçları". *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)* 14/3 (2013): 75-94.

Taberî, İbn Cerîr et-. *Câmiu'l-beyân fî t'evîli'l-Kur'ân*. 24 Cilt. Beyrut: Muessesetu'r- risâle, 2000.

Torun, Ali. *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnâmeler*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1998.

Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-. *Tâcu'l- arûs min cevâhiri'l- kâmûs*. 40 Cilt. Beyrut: Dâru'l-hidâye, t.y.

